

نقطه نظر / نقد نظر

تأثیر توسعه غیر مکان مند بر منظر فرهنگی روستا؛ تخریب میراث، ارزش‌ها و هویت

(نمونه موردی: روستاهای شهرستان کوهدشت)*

نگین رجب‌بوجانی**

کارشناس ارشد معماری منظر، دانشکده معماری، دانشکده‌گان هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۰۱ تاریخ فرارگیری روی سایت: ۱۴۰۳/۰۴/۰۱

چکیده | منظر فرهنگی به‌عنوان زیرسیستمی از منظر متأثر از توسعه روستایی به‌عنوان جریان در جهت پیشرفت روستا است. در سال‌های اخیر روستاهای شهرستان کوهدشت لرستان، به‌عنوان روستاهایی در مواجهه با دوگانه شهر و روستا، مورد آسیب طرح‌های توسعه استعمارگر که با وعده عمران روستا اتخاذ اما سبب نابودی هویت روستا شده، قرار گرفته است. این مقاله به بررسی سه روستای خسروآباد، پای‌آستان و ابوالوفا در شهرستان کوهدشت لرستان از طریق مشاهده میدانی پرداخته است. به‌منظر می‌رسد طرح‌های توسعه بدون توجه به منظر فرهنگی روستا و یا صرفاً توجه ابژکتیو به صورت فرهنگ‌ها، دست به اقداماتی با توهم عمران زده‌اند اما به مرور زمان میراث، ارزش‌ها و هویت مردمان را تغییر داده یا تخریب کرده‌اند. در جهت حفاظت از منظر فرهنگی روستا به‌عنوان یکی از اقسام توسعه، لازم است تا طرح‌های توسعه، مکان‌مند و با در نظرگیری تنوع و تفاوت فرهنگ‌ها برنامه‌ریزی و اقدامات متناسب با هر سرزمین اتخاذ شوند.

واژگان کلیدی | منظر فرهنگی روستا، طرح توسعه، مکان، غیرمکان‌مند.

و در بردارنده ارزش‌ها و میراث ملموس و ناملموس است و ویژگی منحصر به فرد این سرزمین خوانده می‌شود. بنا بر مشاهدات میدانی به‌منظر می‌رسد روستاهای کوهدشت در مسیر شبیه‌شدن به دیگر روستاهای کشور که در تهاجم طرح‌های یکسان‌سازی‌اند، است و مفهوم مکان رو به فراموشی و منظر فرهنگی مختص این سرزمین در معرض آسیب است. اهمیت حفاظت از منظر فرهنگی ایجاب می‌کند منظر فرهنگی سرزمین‌ها شناسایی و چگونگی و چرایی آسیب‌های وارده بر آن بازخوانی و چگونگی حفاظت از آن در کنار پویایی منظر واکاوی شود. هدف از این مقاله، به‌صورت خرد بررسی و تحلیل چگونگی و چرایی آسیب‌های وارده بر منظر فرهنگی روستا در پی جریان توسعه و به‌صورت کلان واکاوی ضرورت حفاظت از منظر فرهنگی و توجه به مقوله مکان در طرح‌های توسعه و در انتها راهکاری برای چگونگی اتخاذ رویکردی مکان‌مند در طرح‌های توسعه پیشنهاد شده است.

بیان مسئله و ادبیات پژوهش

فرهنگ عنصر هویت‌بخش سرزمین است. فرهنگ مجموعه‌ای پیچیده و گسترده است که انسان در روند تکامل اجتماعی و تاریخی خود در محیط به‌دست آورده است. منظر فرهنگی زیرسیستمی از منظر است که از اجزاء فرهنگی تشکیل شده

مقدمه | آسیب‌های ناشی از فرایند توسعه بر منظر فرهنگی در روستاهای خسروآباد، پای‌آستان و ابوالوفا از شهرستان کوهدشت متأثر از چیست؟

توسعه روستایی به‌عنوان فرایندی با هدف بهبود پایداری کیفیت زندگی و معشیت مردم روستایی (طولانی‌نژاد، ۱۳۹۹، ۱۴۰) همواره مسبب بقا روستا نیست و به جهت تأثیر گذاری بر ادراک مخاطب از محیط، مؤثر بر منظر روستا است. منظر فرهنگی روستا به‌عنوان جزئی از منظر حاصل فهم و ادراک روستاییان از بستر روستا در گذر زمان بوده است و چون زاینده یک عنصر به نام فرهنگ که عامل اصلی تفاوت‌های اجتماعی است و یکنواختی را از جوامع می‌گیرد (Roberts, 2007, 136) به مثابه میراث، ارزش و هویت برای روستا عمل می‌کند. منظر فرهنگی شهرستان کوهدشت که در منتهی‌الیه لرستان، در جوار استان‌های ایلام و کرمانشاه است حاصل زیست مردمان کوچ‌رویی است که به اجبار اسکان عشایر در زمان پهلوی مجبور به یکجانشینی شده‌اند (حیدری یگانه، ۱۳۹۴، ۵) زین رو تلفیقی از فرهنگ عشایری و روستایی در فرهنگ مردمان این خطه دیده می‌شود. میراث عشایری و روستایی منظر فرهنگی روستاهای کوهدشت، روایتی از چگونگی ارتباط لرها و لک‌ها با جهان پیرامونش در گذر زمان و بروزی از ادراک افراد از محیط است

** نویسنده مسئول: negin.rbojani@ut.ac.ir، ۰۹۳۷۶۱۲۱۴۷۳

حفاظت به معنای به حرکت درآوردن و تداوم‌بخشیدن و نه منجمد کردن گذشته است. احیای روستا با مداخلات سطحی و روبنایی در لوای مدیریتی چندگانه؛ با رویکرد مرمت کالبدی و نمایشی نمی‌تواند سبب ارتقای کیفیت باشد.

مکان به‌عنوان یک مفهوم پیچیده نوعی از فضای فیزیکی که در نظامی اجتماعی مکیده و به مثابه یک مفهوم جمعی بازسازی شده (وکیلی، ۱۴۰۰)، یک کل است. از نظر اژه (۱۳۸۷) مکان دارای سه ویژگی هویت، ارتباط و تاریخ است. او محلی با محدوده مشخص، مورد حفاظت کاربران، دارای جلوه‌های از ادراک افراد مثل حکایت‌ها و داستان‌های گذشتگان، اسناد روشنفکری و... دارای روایت‌هایی از نام و چرایی وجود مکان می‌داند. مکان حاصل معنابخشی یک عینیت است. توسعه باید متناسب با مفهوم سرزمین و ارزش‌های مکانی اتخاذ شود تا رضایت انسان و جامعه را در پی داشته باشد (منصوری، ۱۴۰۲، ۳). حفاظت از منظر فرهنگی سرزمین که در حکم یک مخزن فرهنگی و اجتماعی برای روستا عمل می‌کند از ملزومات توسعه و ارتقای منظر روستا در مواجهه با دوگانه شهر و روستا است.

بدنه نقد

• بررسی مصداق‌ها

شهرستان کوه‌دشت، منطقه‌ای لرنشین و لکنشین در غرب لرستان است، که به سبب ارزش و میراث عشایری و طبیعی سرزمینی ویژه تلقی می‌شود اما در چند دهه اخیر و بروز تغییرات حاصل از مداخلات مختلف در منظر عشایری و روستایی از جمله یکجانشینی دستوری و مواجهه با دوگانه شهر و روستا و آرمان شهر شدن روستا، طرح‌های توسعه برای روستاها اتخاذ شده‌است که ناکامی آنها در ارتقای کیفیت روستاها مبرهن است. واکاوی منظر فرهنگی روستای پای‌آستان، ابوالوفا و خسروآباد و شناسایی آسیب‌های وارده بر منظر فرهنگی روستاها گویای مهجوریت منظر فرهنگی در طرح‌های توسعه کنونی است. در ادامه نگارنده با شرح و تحلیل آسیب‌وارده بر منظر فرهنگی چند روستا از منطقه کوه‌دشت مبتنی بر مشاهدات میدانی با نگاهی کل‌نگر به چگونگی و چرایی تأثیر ناکارآمد طرح‌های توسعه بر روستا می‌پردازد.

- روستای پای‌آسین

روستای پای‌آستان (پای‌آسین)، روستایی در غرب لرستان، از توابع بخش طرهان شهرستان کوه‌دشت با جمعیت ۲۰۸ نفر براساس سرشماری سال ۱۳۹۵ شمسی است. بنا بر مشاهده میدانی، سنگی کنده‌کاری شده در میان حفاظ فلزی سفید رنگی در پناه سقفی دیده می‌شود که طبق گفته دهمدار روستا سنگی ارزشمند و میراثی نزد مردم و یادگاری از یکی از خان‌های منطقه کوه‌دشت و سندی از سال تأسیس این روستا است و در امتداد منظره، قلعه باستانی خان در پایین دامنه کوه

و حاصل تعامل انسان و طبیعت در گذر زمان است. فرهنگ مجموعه آداب‌ورسوم، هنرها، قانون، اعتقادات و توانایی‌هایی حاصل کسب انسان از جامعه در بستر تاریخ و مظاهر آن، رویدادهای سنتی، آثار هنری و الگوهای رفتاری جامعه است (منصوری، ۱۳۹۹، ۵). مفهوم منظر فرهنگی ریشه در متون تاریخ‌دانان و تاریخ‌نگاران آلمانی و جغرافی‌دانان فرانسوی نیمه و اواخر قرن نوزدهم دارد اما در قالب اصطلاح منظر فرهنگی برای اولین بار به شکل cultural landscape در اوایل قرن بیستم توسط پروفسور کارل ساور^۱ در ایالات متحده آمریکا مطرح شد. بنا بر نظر ساور منظر فرهنگی حاصل تعامل فرهنگ به‌عنوان عامل و طبیعت به‌عنوان زمینه در گذر زمان است که به سبب پویایی دو جزء آن، خود نیز امری پویا و در حال تغییر است (Sauer, 1929). بنا بر تعریف نهاد TCLF2، مناظر فرهنگی تحت تأثیر تعامل میان طبیعت و انسان شکل گرفته و روایتگر هویت سرزمین هستند. از سال ۱۹۹۲ میلادی اولین قوانین بین‌المللی مبنی بر شناسایی و حفاظت از منظر فرهنگی توسط کنوانسیون میراث جهانی مطرح شد (Rossler Chief, 2006, 335) منظر فرهنگی به‌مثابه مخزن زندگی فرهنگی و اجتماعی مستلزم حفاظت است.

توسعه از لحاظ لغوی از ریشه «توسع» به معنای گسترش یافتن و وسیع ساختن است (قریب، ۱۳۵۶، ۳۰۶). در دایره‌المعارف کمبریج توسعه به معنای تغییر دادنی که باعث پیشرفت می‌شود، است (Cambridge ALD, 2006). توسعه فرایندی است که باعث افزایش، بهبود یا پیشرفت در زمینه‌هایی چون اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست محیطی می‌شود. توسعه به منظور توجه توامان به نیازهای روز و آینده جامعه و سرمایه تاریخی- هویتی امری اجتناب‌ناپذیر برای ادامه حیات منظر روستایی است. با اتخاذ رویکردهای مبتنی بر توسعه محض در جهت احیای بافت‌های روستایی بدون در نظر گرفتن اهمیت میراثی این سرمایه نمی‌توان توسعه روستایی موفق را تجربه کرد. یکی از اصلی‌ترین رویکردها در جهت توسعه، حفاظت است. حفاظت از لحاظ مفهومی طیف وسیعی از مداخله‌ها و برنامه‌ها را در برمی‌گیرد که با هدف حفظ میراث اتخاذ می‌شود اما زمانی که رویکرد حفاظتی مبتنی بر نگهداری، مرمت و حفاظت محض می‌شود یا به عبارتی «حفاظت موزه‌ای» اتخاذ می‌شود اجازه هر گونه دخالت و طراحی در بافت سلب و به‌دنبال آن از فعالیت سازنده جلوگیری می‌شود. این امر سبب می‌شود تا کیفیت زندگی به شدت کاهش پیدا کند (حناچی و همکاران، ۱۳۸۶، ۵۸). حفاظت موزه‌ای گویای نگاهی جزئ‌نگر به روستا و صرف توجه به حفظ کالبد و در مواردی حفظ عملکرد بدون در نظر گرفتن مخاطب امروز است. حفاظت به معنای حفظ کورکورانه اصل بنا و بافت نیست بلکه به معنای تضمین بقا و حیات آن است.

شده است در اقداماتی جزءنگرانه صحن آستان توسعه یافته و مزارها در تلفیق با سنگفرش طراحی شود اما نگاهی صرفاً اتمیسم و معطوف به جزء، بر ارزش مکان به‌مثابه یک کل نیفزوده است. مشاهدات میدانی گویای نگاه غیرسیستماتیک به امامزاده به‌مثابه مرکز روستا است. طرح توسعه با مداخله‌ای کالبدی، در جهت تسهیل دسترسی به امامزاده مسیری با عرض زیاد و غیرهم‌خوان با منظر روستا اجرا کرده‌است که صرفاً تأکید کالبدی بر امامزاده است و ارزش معنایی امامزاده به‌عنوان یک مکان مقدس و ارتباط آن با اجزای خود به‌عنوان یک سیستم نادیده گرفته‌است. در طرح هادی روستا، چشمه به‌عنوان یکی از سه‌گانه‌های منظر ایرانی، از مکان مقدس فاصله گرفته و خروجی آن در محلی نامرتب با امامزاده به‌مثابه عنصر معماری مقدس اتخاذ شده است. اهمیت آب در حیات و معشیت ایرانی، نگرشی تقدس‌گرا را به این عنصر در پی داشت که در کنار سه عنصر درخت و مکان مقدس، سه‌گانه منظر ایرانی را تشکیل می‌دهد (منصوری و جوادی، ۱۳۹۷) (تصویر ۲). اما این دورافتادگی از مکان مقدس، قداست آب را تحت‌تأثیر قرار داده و مردمانی که روزی آب را مقدس می‌دانستند، امروز تلاشی برای تمیزی حوضچه آب چشمه نمی‌کنند. موارد مذکور گویای این امر است که امامزاده صرفاً به‌عنوان یک ایژه مورد توجه طرح هادی قرار گرفته است و هستی آن و نقش سیستماتیک آن در منظر روستا واکاوی نشده است. مرکز بودن، یک شاخص مکان است. طرح‌های توسعه روستای ابوالوفا به دلیل بی‌توجهی به مرکزیت و مرکز روستا به‌مثابه یک کل طرح‌هایی غیرمکان‌مند تلقی می‌شوند.

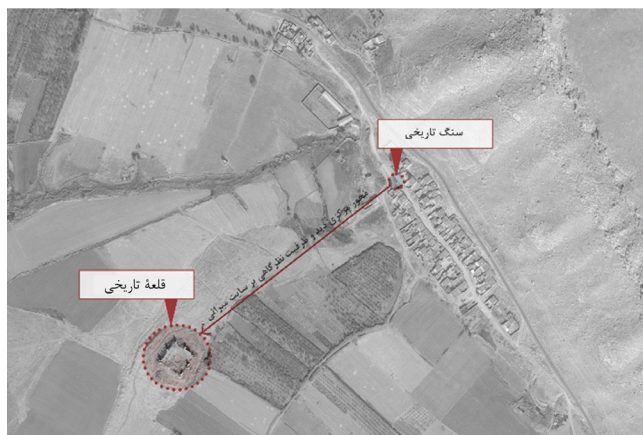
- روستای خسروآباد

روستای خسروآباد، از توابع بخش کوهنانی شهرستان در تنگه شاهامه با جمعیت ۱۲۰۰ نفر براساس سرشماری سال ۱۳۹۵ است. همجواری این روستا با راه باستانی منطقه و وجود آثار تاریخی متعدد گویای ارزش میراثی سایت روستا است. خوانش منظر روستای خسروآباد، گویای روابط نظام‌مند در میان عناصر میراثی روستا است. بنا بر این روابط سیستماتیک اینگونه برداشت

دیده می‌شود. طرح توسعه در جهت حفظ این میراث صرفاً با رویکرد حفاظتی موزه‌ای، حفاظی برای سنگ تعریف کرده‌است. از نظر موقعیت قرارگیری در روستا نیز سنگ در جایی قرار گرفته است که ارتباط ضعیفی با بافت روستا دارد. همین امر سنگ را به عنصری الحاقی تبدیل کرده است. در این طرح‌ها بدون توجه به ظرفیت‌های موجود در جهت ارتقای منظر روستا و وجه نظرگاهی محدوده با وجود دید مناسب به قلعه و ظرفیت آن در ساخت مکان به‌عنوان یک ارزش میراثی، صرفاً به سنگ و قلعه به‌عنوان یک شیء فرهنگی با رویکردی موزه‌ای نگاه شده و جوهره آن مغفول مانده‌است (تصویر ۱). تحلیل نقشه طرح هادی، گویای عدم توجه به موقعیت قرارگیری سنگ و اتخاذ کاربری‌هایی غیرمرتبط با اثر میراثی در حوالی آن مثل تأسیسات و تجهیزات روستایی (منبع آب، غسالخانه و ...) و صرفاً توجه به قلعه مظفوری به دلیل تاریخی بودن اثر است. در طرح هادی نیز به منظر میراثی روستا و حفاظت از میراث روستا توجهی نشده است. آثار میراثی و ارتباط نظام‌مند آثار تاریخی باهم، شاخص مکان‌ساز است. طرح‌های توسعه روستای پای آستان به دلیل بی‌توجهی به آثار تاریخی فراتر از ابعاد تاریخی و سازمان ارتباطی آن‌ها و صرفاً توجه به حفاظت کالبدی در ضعیف‌ترین شکل، طرح‌هایی غیرمکان‌مند تلقی می‌شوند.

- روستای ابوالوفا

روستای ابوالوفا، روستایی در بخش مرکزی شهرستان کوهدشت با جمعیت ۳۸۲ نفر براساس سرشماری سال ۱۳۹۵ شمسی است. وجود قبرهای باستانی با اشکالی پلکانی گویای ارزش میراثی سایت روستا است. تحلیل مشاهدات و مصاحبه با افراد بومی گویای حضور سه‌گانه منظر ایرانی در این روستا است. ترکیب سه عنصر چشمه (آب)، درخت حاضر در گذشته و غایب امروز و امامزاده ابوالوفا (چارتاکی و مکان مقدس) گویای وجود هویت فضای ایرانی در این روستا است که در هم‌نشینی باهم به‌عنوان منظر ایرانی ادراک می‌شوند. خوانش منظر روستای ابوالوفا، گویای نقش امامزاده به‌عنوان مرکز در فهم روستاییان است. ارزش نمادین امامزاده سبب

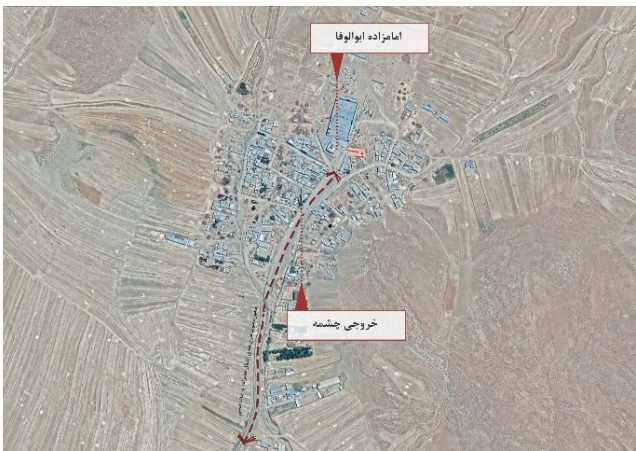
تصویر ۱. تحلیل سایت میراثی در محدوده قلعه باستانی و سنگ تاریخی روستای خسروآباد و ظرفیت نظرگاهی روستا بر سایت میراثی، مأخذ: نگارنده با استفاده از GOOGLE EARTH

آیین‌ها برای روستاییان در طرح‌های توسعه مغفول و مهجور مانده و صرفاً به حفاظت موزه‌ای از کالبد میل بسنده شده و هستی میدان به‌عنوان یک مرکز واکاوی نشده‌است. زمین‌رو این طرح‌های توسعه، طرح‌هایی غیرمکان‌مند قلمداد می‌شوند.

• ارزیابی

بررسی مشاهدات و تحلیل منظرین مصادیق گویای مداخله غیرمستقیم طرح‌های توسعه بر منظر فرهنگی روستا است. طرح‌های توسعه با مداخلات کالبدی با هدف عمران در کالبد روستا، تغییراتی ایجاد می‌کنند که به‌دلیل عدم توجه به ذهنیت مخاطب از عینیت روستا، به مرور منظر فرهنگی روستا را تحت تأثیر قرار داده و تغییر می‌دهد. طرح‌های توسعه روستا را بدون نگاهی کل‌نگر و صرفاً کالبدی بررسی می‌کنند و بدون توجه به تفاوت بنیادین روستاها، طرح‌هایی یکسان را برای روستاهای مختلف اتخاذ می‌کنند و منظر فرهنگی را به‌عنوان ویژگی منحصر به فرد هر روستا مد نظر قرار نمی‌دهند. از این رو روستاها به سمت یک شکل شدن رفته و منظر فرهنگی آسیب خواهد دید. از طرفی در میان دوگانه شهر و روستا طرح‌های توسعه به مرور روستا را به سمت شهری شدن سوق می‌دهند که این امر حتی در جزءهای منظر فرهنگی مثلاً پوشاک بروز پیدا کرده و روستاییان از منظر فرهنگی روستا فاصله گرفته و به سمت شهری شدن

می‌شود که میدان میل مرکز روستا بود. مکان‌یابی میل در جوار عناصری میراثی چون آتشگاه روستا که بنا بر معماری اثر، یک مهرابهٔ میترائیسمی خوانده می‌شود، غارهای باستانی دامنهٔ کوه و قبرستان‌های باستانی، گویای ارزش این مکان در ذهنیت مردمان پیشین است. از طرفی انتساب میل به داوود گاوکش که نمادی از میترا است و رفتار اهالی میتنی بر آب دادن به مسافر در میدان گویای ارزش این مکان و تقدس آن در ذهن اهالی روستاست. تقدس این مکان و گمان بر مرکز بودن این محل ایجاب می‌کند که در ذهن مردم به‌مثابهٔ یک مکان عمل کرده و در جایگاه یک فضای جمعی، عناصر اصلی روستا مانند مسجد در جوار آن و عرصه‌ای برای برگزاری رویدادهای خاص و مراسم باشد اما بنا بر مشاهدات و مصاحبه، اکنون این فضا به‌عنوان یک فضای رویدادی که محل برگزاری مراسم باشد ادراک نمی‌شود و رویدادها در میدان دیگر روستا و در جوار مسجد برگزار می‌شوند. بنا بر مشاهدات این‌گونه به‌منظر می‌رسد که میدان ورودی شهر در کنار مسجد، بر اثر مداخلات طرح‌های توسعه به‌عنوان میدان اصلی روستا منتسب شده و به مرور زمان به‌سبب قرارگیری مسجد در جوار آن مبدل به مرکز روستا و محل برگزاری رویدادهای شده است (تصویر ۳). رویدادپذیری و برگزاری آیین، یک شاخص مکان‌ساز است. میدان میل به‌عنوان یک ارزش نمادین و محل برگزاری

تصویر ۲. عدم خوانش امامزاده و خروجی چشمه به‌مثابهٔ یک منظر در طرح‌های روستا خسروآباد. مأخذ: نگارنده با استفاده از GOOGLE EARTH

تصویر ۳. میدان متأخر جایگزین میدان میل به‌مثابهٔ یک میراث تاریخی و آیینی و مرکز روستا. مأخذ: نگارنده با استفاده از GOOGLE EARTH

مثابه جوهره وجودی هر پدیده، قابلیت استمرار و تداوم دارد. برای مثال آتشکده یا مهرابه روستا خسروآباد حاصل حفاظت از هستی آن است. حفاظت از سنگ‌های یک بنا در عین حال که کالبد خود را از دست داده است و تأکید بر تقدس آن در ذهن روستاییان با برافراشتن پرچم سبز، دال بر تداوم هستی مکان در عین تخریب چیستی آن دارد. زمانی یک طرح توسعه می‌تواند «فرزند زمانه خود» باشد اما بر دوش پدران خود ایستاده باشد که در تلاش برای حفاظت از هستی باشد. برای نیل به این هدف، منظر فرهنگی باید به مثابه یک کل در عالم وجود با نگاهی هستی‌شناسانه فراتر معرفت‌شناسی خوانش شود. طرح‌های توسعه باید در گام اول یعنی مطالعات فراتر از چیستی، هستی منظر فرهنگی را خوانش کنند و در گام‌های بعدی از برنامه‌ریزی تا اجرا، رویکردهایی هستی‌شناسانه به حفاظت از منظر فرهنگی یک سرزمین اتخاذ کنند.

نتیجه‌گیری

طرح‌های توسعه به‌عنوان طرح‌هایی برای ارتقای کیفیت روستا، باید طرح‌هایی مبتنی بر مکان باشند. در این یادداشت، بنا بر تحلیل مصادیق سه شاخص مرکزیت و مرکز، وجود آثار میراثی و روابط نظام‌مند آنها با هم و برگزاری آیین و رویدادپذیری، شاخص‌هایی مکان‌ساز هستند که عدم توجه به آنها طرح‌های توسعه را به طرح‌هایی غیرمکان‌مند مبدل کرده‌است و سبب تخریب و یا تغییر منفی منظر فرهنگی می‌شود. حفاظت از منظر فرهنگی به‌عنوان یکی از رویکردهای توسعه باید از شروط لازم‌الاجرا توسعه هر روستا قرار گیرد تا منظر روستاهای ایران حفظ شده و روستاها به حیات و زیست خود ادامه دهند. این امر مستلزم خوانش هر روستا به‌مثابه یک کل است. طرح‌های توسعه باید فراتر از معرفت‌شناسی صرفاً تاریخی روستا، هستی روستا و چرایی چیستی‌ها را مورد خوانش قرار دهد و در جهت حفاظت از مفهوم سرزمین بکوشد. در کنار این امر باید به مردم ارزش منظر فرهنگی منحصر به فرد و خاص آنان شناسانده شود تا به حفظ صورت و شیء‌گونه جلوه‌های منظر فرهنگی بسنده نکرده و مطالبه‌گر حفاظت از منظر فرهنگی روستا به‌مثابه یک کل باشند. طرح‌های توسعه با هدف حفاظت از منظر فرهنگی روستا باید بر مبنای منظر سرزمین برنامه‌ریزی و اجرا شوند.

می‌روند. هدایت هر روزه روستا به سمت شهری شدن، در پی سیاست‌های حکمرانی مبتنی بر مرکز، روزه‌روز مردم را برای شهری شدن بیشتر راغب کرده و مطالبه‌گری در جهت حفظ منظر فرهنگی را از آنها می‌گیرد. به مرور مردم روستا، مردمی که توسعه را در شهری شدن دیده‌اند، ارزش‌ها، میراث و هویت عشایری و روستایی خود را مطالبه نمی‌کنند و برای حفظ آن نمی‌کوشند. اتخاذ طرح‌های توسعه غیرمکان‌مند، عدم مطالبه روستاییان و برداشتی نادرست از توسعه و صرفاً حفاظت موزه‌ای از میراث و ارزش‌ها، کیفیت روستا را تحت تأثیر قرار خواهد داد و هویت روستایی در معرض تخریب قرار داده‌است. حفاظت از مفهوم منظر فرهنگی روستا شرط بقای هر روستا به‌مثابه یک سرزمین و نه صرفاً یک زمین است.

راهکار: هستی‌شناسی منظر فرهنگی در طرح‌های توسعه

بنا بر بررسی و تحلیل مصادیق به‌نظر می‌رسد طرح‌های توسعه در بخش مطالعات صرفاً به شناخت چیستی منظر فرهنگی در نازل‌ترین شکل و در بخش برنامه‌ریزی و اجرا صرفاً به حفاظت موزه‌ای از همان چیستی اکتفا کرده‌اند. چیستی هر پدیده، دلالت بر ماهیت هر چیز دارد که در بستر زمینه شکل گرفته است. اگر بناست که پدیده‌ای فرهنگی همچنان حیات یک قوم را در پی داشته باشد، باید متناسب با زمان و جامعه خود بوده و به عبارتی «فرزند زمانه خود» باشد. اکتفا به حفاظت موزه‌ای از چیستی منظر فرهنگی، صرفاً یک نمایشگاه تاریخی به مردم ارائه می‌دهد که فرد روستایی امروز نمی‌تواند در جهانی که به مثابه یک وجود پویاست و حرکت جوهری دارد با چیستی فرهنگ دیروز خود را منطبق کند و ملزم به تغییر آن می‌شود و با توجه به سرعت تغییرات و عدم امکان انطباق‌پذیری فرهنگ با آن، به مرور ارزش‌ها، میراث و هویت خود را از دست می‌دهد و مفهوم سرزمین از بین می‌رود و روستا مبدل می‌شود به زمینی که در تلاش برای شهر شدن، خصلت‌های ویژه خود را از دست داده است. جزء گم‌شده و مهجور این طرح‌ها، هستی پدیده‌هاست. در این طرح‌ها رویکردی معرفت‌شناسانه در برخورد با منظر فرهنگی اتخاذ می‌شود که صرفاً به چیستی میراث و حفاظت از کالبد آن قناعت می‌کند اما در مواجهه با منظر باید چرایی پدیده‌ها مدنظر قرار گیرد تا مفهوم حیات تداوم پیدا کند. هستی به

پی‌نوشت‌ها

* این مقاله حاصل طرح پژوهشی «توسعه مکان‌محور؛ خوانش منظر روستایی در منطقه کوه‌دشت» است که زیر نظر دکتر «سید امیر منصوری» در سال ۱۴۰۲ در پژوهشکده هنر، معماری و شهرسازی نظر به انجام رسیده است.

۱. Carl Ortwin Sauer: نظریه‌پرداز در حوزه جغرافیا و منظر فرهنگی و استاد جغرافیا دانشگاه کالیفرنیا.
 ۲. The Cultural Landscape Foundation: انجمنی تأسیس شده در سال ۱۹۹۸ توسط چارلز بیرنباوم (Charles A. Birnbaum) با هدف ارتقای تعلق افراد به مکان و توسعه مبتنی بر مکان.

فهرست منابع

- آدینه‌وند، مسعود؛ رضایی یگانه، میثم و سپه‌وند و اسماعیل. (۱۳۹۲). اوضاع سیاسی-اجتماعی منطقه طرهان در دوره قاجار (۱۱۷۴-۱۳۰۴ ش/ ۱۷۹۴-۱۹۲۵ م). پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران، ۴(۷)، ۱۴۲-۱۵۶. https://localhistories.journals.pnu.ac.ir/article_2319.html
- اژه، مارک. (۱۳۸۷). نامکان‌ها: درآمدی بر انسان‌شناسی سوپر مدرنیته (ترجمه منوچهر فرهمند). انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- وکیلی، شروین. (۱۴۰۰). جامعه‌شناسی تاریخی مکان: نگاه سیستمی. فکر نو.
- حناچی، پیروز؛ دیبا، داراب و مهدوی‌نژاد، محمدجواد. (۱۳۸۶). حفاظت و توسعه در ایران. هنرهای زیبا، ۳۲ (۳۲)، ۵۱-۶۰. https://journals.ut.ac.ir/article_18864.html
- حیدری یگانه، سعید. (۱۳۹۴). مردم‌شناسی شهرستان کوه‌دشت (پایان‌نامه منتشر نشده کارشناسی‌ارشد مردم‌شناسی). دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، ایران.
- طولانی‌نژاد، مهرشاد. (۱۳۹۹). توسعه روستایی (اصول، سیاست‌ها و برنامه‌ریزی). آکادمیک.
- قریب، محمد. (۱۳۵۶). واژه‌نامه نوین. چاپ دوم. بنیاد.
- منصور، سیدامیر. (۱۳۹۹). گردشگری فرهنگ، با تکیه بر تفاوت مفهومی «فرهنگ» و «فرهنگی». گردشگری فرهنگ، ۱ (۱)، ۵-۸. <https://doi.org/10.22034/jct.2020.110920>
- منصور، سیدامیر. (۱۴۰۲). نسبت توسعه با مفهوم سرزمینی. منظر، ۱۵ (۶۴)، ۳. <https://doi.org/10.22034/manzar.2023.180070>
- منصور، سیدامیر و جوادی، شهره. (۱۳۹۷). سه‌گانه منظر ایرانی. پژوهشکده نظر.
- Cambridge ALD. (2006). *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*. Cambridge University Press.
- Roberts, G. (1994). The Cultural Landscape. *Landscape Research*, 19(3), 133-136. <https://doi.org/10.1080/01426399408706442>
- Rössler Chief, M. (2006). World Heritage cultural landscapes: A UNESCO Flagship Programme, 1992- 2006. *Landscape Research*, 31(4), 333-353. <http://doi.org/10.1080/01426390601004210>
- Sauer, C. (2008). The Morphology of Landscape. In T. Oakes & P. L. Price (eds.), *The cultural geography reader*. Routledge (pp. 108-116).

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Manzar journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

رجب‌بوجانی، نگین. (۱۴۰۳). تأثیر توسعه غیرمکان‌مند بر منظر فرهنگی روستا؛ تخریب میراث، ارزش‌ها و هویت (نمونه‌موردی: روستاهای شهرستان کوه‌دشت). منظر، ۱۶(۶۷)، ۶۲-۶۷.

DOI: 10.22034/manzar.2024.440505.2278

URL: https://www.manzar-sj.com/article_198411.html

